

MAHKUMNI AXLOQAN TUZATISHNING ASOSIY VOSITALARIDAN BIRI BO'LGAN TARBIYAVIY ISHNI TAKOMILLASHTIRISH CHORA-TADBIRLARI

IIV Akademiyasi 3-o'quv kursi 333-guruh kursanti

safdor **Mahamatov Umurzoq G'ofurjon o'g'li**

Annotatsiya:

Mazkur maqolada ozodlikdan mahrum etish jazosini o'tayotgan mahkumlarni axloqan tuzatish, ijtimoiy hayotga moslashtirish va qayta jinoyat sodir etishlarining oldini olishda tarbiyaviy ishlarning o'rni hamda uning uslubiy-institutsional asoslarini takomillashtirish masalalari keng qamrovli tahlil qilingan. Tadqiqotda bugungi penitensiar muassasalardagi tarbiyaviy jarayonlar, ularning samaradorlik mezonlari, mahkumlarning individual-psixologik xususiyatlaridan kelib chiqqan holda tabaqalashtirilgan (differensial) yondashuvlarni tatbiq etish strategiyasi tahlil etilgan. Shuningdek, ilg'or xorijiy davlatlar tajribasini milliy amaliyotga integratsiya qilish, tizimni raqamlashtirish va jamoat tashkilotlari bilan ijtimoiy sheriklikni kuchaytirishga qaratilgan amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: mahkum, axloqan tuzatish, tarbiyaviy ish, penitensiar pedagogika, retsidiv jinoyatchilik, differensial yondashuv, ijtimoiy adaptatsiya, reabilitatsiya dasturlari, profilaktika.

KIRISH

Inson huquqlari va ustuvorligini ta'minlash, shuningdek, sud-huquq tizimini tubdan isloh qilish davlatimiz siyosatining eng muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Jinoyat sodir etgan shaxslarni jamiyatdan ajratishdan ko'zlangan asosiy maqsad nafaqat ularni jazolash, balki axloqan qayta tarbiyalash hamda kelgusida yangi jinoyatlar sodir

etilishining oldini olishdan iborat. O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat-ijroiya kodeksida belgilanganidek, mahkumlarni axloqan tuzatishning beshta asosiy vositasi mavjud bo‘lib, bular: belgilangan jazo muddatini o‘tash tartibi (rejimi), ijtimoiy foydali mehnat, tarbiyaviy ish, kasb-hunar o‘rgatish hamda jamoat ta’siridir. Ushbu vositalar tizimida tarbiyaviy ish alohida o‘rin tutadi, chunki u mahkumning ichki dunyosi, ruhiyati va qadriyatlar tizimini to‘g‘ridan-to‘g‘ri o‘zgartirishga qaratilgan fundamental pedagogik jarayondir.

Bugungi kunda mamlakatimizda penitensiar tizimni insonparvarlashtirish borasida keng ko‘lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Biroq, globallashuv, axborot oqimining jadallashishi va mahkumlarning ijtimoiy-demografik qiyofasi o‘zgarib borayotgan hozirgi davrda an’anaviy, bir xil andozadagi (shablonli) tarbiyaviy metodlar o‘zining kutilgan samarasini to‘liq bera olmayapti. Aksariyat hollarda ommaviy tadbirlar yoki umumiy suhbatlar shaklida o‘tkaziladigan tarbiyaviy ishlar mahkumlarning individual xususiyatlarini qamrab olmaydi. Bu esa, o‘z navbatida, ozodlikka chiqqan shaxslar orasida qayta jinoyatchilik (retsdiv) ko‘rsatkichlarining saqlanib qolishiga sabab bo‘luvchi omillardan biri bo‘lib qolmoqda. Shu bois, tarbiyaviy ishlarni tashkil etishning huquqiy va uslubiy mexanizmlarini qayta ko‘rib chiqish hamda takomillashtirish chora-tadbirlarini ishlab chiqish ilmiy va amaliy jihatdan o‘ta dolzarbdir.

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqotni yozish jarayonida bir qator ilmiy-uslubiy metodlar majmuidan foydalanildi. Xususan, tizimli-funksional yondashuv orqali jazoni ijro etish muassasalaridagi tarbiyaviy ishlarning hozirgi holati va tuzilishi tahlil qilindi. Qiyosiy-huquqiy metod yordamida O‘zbekiston qonunchiligi va rivojlangan xorijiy mamlakatlar (Norvegiya, Shvetsiya, Germaniya) penitensiar tizimidagi tarbiyaviy-reabilitatsiya jarayonlari qiyoslandi.

Pedagogik-psixologik tahlil usullari orqali mahkumlarning yoshi, sodir etgan jinoyati turi va muassasada o‘tash muddatidan kelib chiqqan holda xulq-atvordagi o‘zgarish dinamikasi o‘rganildi. Shuningdek, respublika bo‘yicha retsdiv jinoyatchilik va jazoni ijro

etish muassasalarida olib borilayotgan profilaktik tadbirlarning samaradorligiga oid statistik ma'lumotlar hamda sotsiologik tadqiqotlar natijalari umumlashtirilib, ilmiy xulosalar chiqarish uchun asos qilib olindi.

NATIJALAR VA ULARNING MUHOKAMASI

Olib borilgan tadqiqotlar va amaldagi tizim tahlili shuni ko'rsatadiki, bugungi kunda mahkumlar bilan olib borilayotgan tarbiyaviy ishlar tizimida bir qator jiddiy ziddiyatlar va kamchiliklar ko'zga tashlanmoqda. Eng asosiy muammo — differensial (tabaqalashtirilgan) yondashuvning sustligidir. Muassasalarda birinchi marta jazo o'tayotgan yosh yigit bilan bir necha bor sudlangan tajribali jinoyatchiga yoki iqtisodiy jinoyat sodir etgan shaxs bilan o'ta og'ir zo'rvonlik jinoyatini sodir etgan mahkumga ko'pincha bir xil mazmundagi umumiy tarbiyaviy choralar qo'llaniladi. Bu pedagogik nuqtai nazardan noto'g'ri bo'lib, tarbiyaning ta'sirchanligini pasaytiradi.

Yana bir muhim jihat — raqamli texnologiyalar va zamonaviy psixologik korreksiya vositalarining yetishmasligidir. Bugungi kunda mahkumlarning intellektual darajasini oshirish va ularni foydali bilimlar bilan band qilishda an'anaviy kutubxonalardan tashqari, zamonaviy multimedia dasturlari, masofaviy ta'lim platformalaridan foydalanish imkoniyatlari juda cheklangan. Shuningdek, xorijiy tajriba tahlili shuni ko'rsatadiki, Skandinaviya davlatlarida mahkum muassasaga kelgan kundan boshlab uning ustida alohida mutaxassislar guruhi (psixolog, pedagog, ijtimoiy xodim) ishlaydi va har bir mahkum uchun individual reabilitatsiya rejasi (Case Management) tuziladi. Ushbu yondashuv tufayli mazkur mamlakatlarda retsdiv jinoyatlar darajasi dunyodagi eng past ko'rsatkichni (20% atrofida) tashkil etadi.

Milliy penitensiar tizimda tarbiyaviy ishlarning samaradorligini keskin oshirish va uni xalqaro standartlar darajasiga olib chiqish uchun quyidagi kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish strategik zaruriyat hisoblanadi:

1. Mahkumlarni psixologik-pedagogik profiling qilish tizimini joriy etish. Muassasaga qabul qilingan har bir mahkumning psixologik portreti, xarakteri, qiziqishlari

va jinoyatga moyilligi chuqur o'rganilib, unga mos ravishda individual axloqan tuzatish dasturi ishlab chiqilishi lozim.

2. Penitensiar ta'limni raqamlashtirish. Muassasalarda nazorat ostidagi elektron kutubxonalar, masofaviy kasb-hunar o'rgatish kurslari va onlayn platformalarni yo'lga qo'yish zarur. Bu mahkumlarga ozodlikka chiqqanidan keyin mehnat bozorida raqobatbardosh bo'lish imkonini beradi.

3. Ijtimoiy aloqalarni reabilitatsiya omili sifatida qo'llash. Mahkumning oilasi va yaqinlari bilan aloqasi uning axloqan tuzalishida eng kuchli motivatsiyadir. Shu sababli, xavfsiz videomuqotoka (video-svidanie) tizimini yanada kengaytirish va oilaviy qadriyatlarni tiklashga qaratilgan psixologik treninglar sonini ko'paytirish lozim.

4. Jamoatchilik va diniy tashkilotlar bilan hamkorlikni tizimlashtirish. Mahkumlarda yot va ekstremistik g'oyalarga qarshi mafkuraviy immunitetni shakllantirish uchun Din ishlari bo'yicha qo'mita, O'zbekiston musulmonlari idorasi hamda fuqarolik jamiyati institutlari vakillarini jalb qilgan holda tizimli ma'rifiy suhbatlar va tushuntirish ishlarini yo'lga qo'yish lozim.

XULOSA JA DEKORATIV TAVSIYALAR

Tadqiqot natijalariga ko'ra, tarbiyaviy ish shunchaki majburiy chora-tadbirlar yig'indisi emas, balki mahkumni jamiyatga zarar keltirmaydigan, qonunlarga itoat etuvchi shaxs sifatida qayta shakllantirishning asosiy mexanizmidir. Tarbiyaviy ishlarni bugungi kun talablari darajasida takomillashtirish, tizimga innovatsion pedagogik va raqamli texnologiyalarni integratsiya qilish hamda individual yondashuvni kuchaytirish jazoni ijro etish muassasalaridagi muhitni tubdan sog'lomlashtiradi. Pirovardida, ushbu chora-tadbirlar ozodlikka chiqqan shaxslarning jamiyatga tez va muvaffaqiyatli moslashishini ta'minlashga, qayta jinoyatchilik ko'rsatkichlarini sezilarli darajada kamaytirishga hamda mamlakatda jamoat xavfsizligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat-ijroiya kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2019. – 240 b.
2. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021. – 464 b.
3. To‘laganov A. Penitensiar pedagogika va psixologiya: Darslik. – Toshkent: TDYUU, 2020. – 188 b.
4. Karimov X. Mahkumlarni ijtimoiylashtirish va qayta tarbiyalash muammolari // Huquq va burch. – 2022. – №4. – B. 12-17.
5. Rajabov B.A. Jazoni ijro etish muassasalarida tarbiyaviy ishlarni tashkil etishning o‘ziga xos xususiyatlari: Monografiya. – Toshkent: IIV Akademiyasi, 2023. – 156 b.
6. Coyle A. A Alternative Approach to Prison Management: International Experiences. – London: King's College, 2018. – 312 p.
7. Scott D. Penology and Punishment: An Introduction. – London: SAGE Publications, 2021. – 280 p.